

*Йї знову стукнуло десь за п'ятдесят
Немає ради, часу не вблагати
Але життя аж пре, і очі так горять
Що будь кому із вас вона спроможна легко фору дати!*

(з рукопису Василя Швидкого «Епіграми для близьких»)

Василь Швидкий

... і ще кілька слів.

(спомин на пошану Галини Петрівни Герасимової)

Скажіть мені, друзі-читачі, а от коли, бачачи на екрані монітора потрібну і здобуту так швидко інформацію, ви можете відчутти реальну присутність того чи тих, хто відшукав, скомпонував і виклав її для вас? Ну, звісно, ні! То повірте, ви це зможете відчутти, коли триматимете картонний прямокутник у руках — бібліотечну каталожну картку. Зараз більша частина їх вже просто знеособлена й обездушена, все набрано й сконцентровано в комп'ютерній базі бібліотек. Але, дякуючи безгрошів'ю, бібліотеки ще зберігають усі каталожні шафи, в яких містяться картки бібліографічного опису, переважно надруковані на друкарській машинці. Правда, поступово і це зникне. Я не перестаю збуджуватися, коли в бібліотечних картотеках раптом знаходжу картки, написані ще чорнилами! (особливо щастить у цьому плані історичній бібліотеці, що у Лаврі, чи в периферійних книгозбірнях). Боже, це так чутливо! Мабуть, спрацьовує моє археологічне минуле, коли будь-який трипільський черепок просто вганяв мене в екстаз через відчуття, що останній раз його тримала людська рука десь 3 тисячі років тому. Так і від усієї цієї бібліографічної легенди віє такою інтимністю... Все це ви можете відчутти і без лопати й щіточки! Візьміть одну із сотень карток, які і донині дарує нам Галина Петрівна Герасимова... Тепло її рук передає папір, а настрої ви зможете відчутти через округлість почерку, рівну чи збивчату лінію напису, притиск ручки... В усьому відчувається присутність жінки...

Знайомство з Галиною Петрівною поєдналося є моїм переходом із видавництва «Критика» на роботу до Інституту історії України НАН України в 1999 році. Річ у тім, що мій приятель, Олександр Алікович Кручек, покидав наукове поприще і йшов на «багатшу» освітянську ниву. Відтак, його шеф, завідуючий відділом цього інституту Віктор Михайлович Даниленко, мав зберегти посаду й замінити її «своєю» ж людиною. І на пропозицію Сашка Кручека таким достойником виявився я. Зізнаюся, що «своїм» я став не випадково. Адже, коли я, після закінчення

в 1991 році історичного факультету Київського державного педагогічного інституту імені Максима Горького, почав працювати в Інституті української археографії та джерелознавства (на посаді помічника вченого секретаря інституту), то моїм безпосереднім начальником був Василь Михайлович Даниленко, вчений секретар інституту і він же — молодший брат Віктора Михайловича. Мабуть, у роботі і відданості я проявив себе непогано, тому вибір кандидатури став закономірним.

У складі нового для мене відділу історії культури українського народу функціонувала тимчасова робоча група з підготовки багатотомного видання «Історії української культури». Дещо відсторонюючись, означу, що її головою був академік Григорій Давидович Вервес. Ну, як зараз кажуть, це була класика української радянської науки. Його постава, голос, манери — все це для оточуючих подавалося з величезним достоїнством, будь-яке висловлювання — зразковий приклад радянської «трибуноманії». Через таку «значущість» постаті (відзначив я для себе), що навіть Віктор Михайлович переходив на стишений і дещо лагідний голос, коли називав ім'я Григорія Давидовича. Мені, «вільнодумцю» і «проказнику», не отруєному духом советської академічної системи, все це видавалося дещо смішним, але корпоративне «обожнення» Вервеса змушувало й мене удавати улесливість у спілкуванні з ним. Пригадується також кумедний випадок, який стався ще у 1991 році, коли мій колега і приятель, заступник директора із загальних питань Інституту української археографії Олександр Миколайович Коробченко, якимось зайшовши до кабінету робочої групи Вервеса і нікого не заставши, окрім самого академіка, невдало пожартував щодо цього. У цьому місці, при кожному переповіданні, Олександр Миколайович набував вигляду академіка: підіймав плечі, насуплював брови, понижував тембр і, копіюючи його голос, відповідав: «Ви не уявляєте, яка тут звершується величезна робота!».

До речі, саме цей кабінет на другому поверсі по вулиці Грушевського, 4 тоді став моїм першим робочим місцем. Зі столом і лампою! Річ у тім, що в 1991 році було засновано Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського. Оскільки він виріс зі складу Археографічної комісії Інституту історії України, то 7 чи 8 кабінетів на 2, 5 та 6 поверхах було віддано для розміщення наукових, управлінських та господарських структур новоствореного інституту. Так от, у цьому кабінеті стояло 5 робочих столів 4 працівників нового інституту (вчений секретар Василь Даниленко, помічник — я, секретарка Таня Химченко, один стіл був вільним), а один стіл, у затишному кутку біля вікна, заборонялося чіпати — то було недоторканне місце академіка Вервеса! Столу належав і чудернацький, старовинний, гнугий стілець (подейкували, що якимсь чином він був пов'язаним із самим Михайлом Грушевським!).

Але повернімося в 1999 рік. У вищезгаданій робочій групі Галина Петрівна виконувала найширші обов'язки: організовувала засідання робочої групи, консультації та засідання редколегії, чисельні розширені обговорення та конференції і т. п. Ну, а я виконував нескладні обов'язки кур'єра: відвозив необхідні папки з матеріалами Вервеса додому (він жив на Печерську, у престижному будинку на вулиці Суворова), а від нього вже правлені тексти до друкарки Тамари Олександрівни Кукібною десь на вулиці Курській чи Галині Петрівні і назад. Так от у цьому режимі я й познайомився з Галиною Петрівною. Перше враження — приязність і усміхненість! Пригадую, все це дисонувало із враженням від знайомства з усього на всього друкаркою-надомницею Тамарою Олександрівною Кукібною. Яка постава, гордовитість і пиха у сприйнятті мене, симпатичного, але всього лиш — кур'єра. О, ця жінка знала собі ціну! Ну, звісно, адже вона була друкаркою самого Вервеса! По правді, вони обидві були «робочими конячками» Вервеса, але науковий статус Герасимової, порівняно з ніяким Кукібною, надавав їй право відповідного ставлення до підлеглих, але ж приязність до молодших колег була її найхарактернішою рисою!

Ці суто робочі стосунки і залишилися б такими, якби не моє перебування у відомому багатом процесі написання дисертації. Перехід до іншого інституту відірвав мене від наукового керівника Василя Михайловича Даниленка, тому первинні тексти дисертації та статей мусив читати мій новий безпосередній шеф, Віктор Михайлович. Через братню спорідненість він мав формально долучитися ще й до процесу мовно-стилістичного коректування таких дописів. Але це я так думав! Віктор Михайлович дуже правильно спровадив мене із текстами до Галини Петрівни. Адже вона була універсальним науковцем — філологом за фахом і талановитим працівником на історичній ниві. Цим шляхом пройшов і Сашко Кручек, який дуже схвально відгукувався про результати саме мовностилістичного опрацювання Галиною Петрівною дисертаційних текстів. Надалі й я переконався — з Галиною Петрівною мені таки пощастило! Зізнаюся, що чи не першою жертвою від прочитання моїх «наукових» текстів став Олександр Сергійович Рубльов (нині доктор історичних наук, вчений секретар Інституту історії України НАН України), який мав офіційно готувати відгук на мій реферат за темою (про Олександра Лотоцького) для вступу до аспірантури. Згодом, коли ми заприятелювали, він зізнався, що давно не читав такого мовного жаху! Окрім того, моя колега Оксана Віленівна Янковська, визначаючи рівень читабельності тексту, про мій якось сказала: «Бред сумасшедшего!». От з такими «перлами» я й почав знайомити Галину Петрівну.

Перша фраза після побіжного огляду прочитаної першої сторінки була: «Ой, Васенька! Тут нам доведеться попрацювати!». Це відбувалося

вихідними, коли Галина Петрівна люб'язно запрошувала мене до себе додому. Зранку ми разом правили й узгоджували тексти, потім вона пригощала мене обідом, трохи випивали різних фруктових настоянок, і продовжували роботу. Двокімнатна «хрущовка» на Медмістечку виглядала досить скромною щодо інтер'єру, і це було мені зрозумілим — Галина Петрівна більшість робочого часу (а також вихідні) проводила в бібліотеці. Результати цієї роботи вона з гордістю показувала на балконі — десятки каталожних ящиків з тисячами карток з біобібліографіями діячів української науки і культури. Якось, при okazji я дістав і привіз їй надзвичайно цінні, як для бібліографів, каталожні ящики, за що Галина Петрівна була щиро вдячна.

А як прислужилися усьому відділові ці багаторічні напрацювання Галини Петрівни, коли ми мали готувати статті до багатотомної «Енциклопедії історії України»! Саме Галина Петрівна, переглянувши «Словник», який рекомендував ті чи ті дефініції до подальшого статейного висвітлення в енциклопедії, кожному виписала пару десятків імен і подій із царини української культури, які мали багатокарткову бібліографію, зібрану нею. Я сповна скористався цими картками, адже Галина Петрівна їх постійно оновлювала відповідно до результатів перегляду «Нових надходжень» в ЦНБ. Тому я міг вже й не перевіряти їхню новизну, а сконцентрувати увагу на написанні текстів. Як я дізнався пізніше, не лише співробітники відділу, а й колеги з інших відділів інституту також «зловживали» напрацюваннями Галини Петрівни. Врешті, коли співробітниками інституту були написані сотні статей, а час невмолимо старив їх, саме Галина Петрівна була запрошена до групи підготовки енциклопедії як фахівець для постійного оновлення бібліографічного опису цих статей.

Окрім упорядкування багатотисячної бібліографії про імена і події, які хоч малим чином були пов'язані з історією української науки і культури, Галина Петрівна є авторкою унікальної підбірки наукових розвідок. Її унікальність якраз і полягає в тому, що постійно опрацьовуючи увесь масив бібліографії, вона підготувала численні дослідження про маловідомих діячів української культури, найбільш потужним виявився пласт про українських істориків (Ганна Берло, Надія Суровцева та ін.). А чого варті близько 300 (!) гасел на сторінках вже згаданої «Енциклопедії історії України»! Саме її напрацювання стали основою для підготовки вже чотирьох випусків збірника біобібліографічних праць «Українські історики» та покажчика журналу «Визвольний шлях».

Але ж повернімося до наших наукових вихідних. Отже, у роботі й застіллях брали участь і її чотирилапі домочадці: кішка на прізвисько Муся та улюблениця, пречудова, схожа екстер'єром на лисицю дворняжка по імені Рока, врятована нею від вірної смерті. Уточню, що Галина

Петрівна (як кандидат філологічних наук) за фахом є ще й спеціалістом з угорської мови та літератури, тому й ім'я (угорською мовою «рока» — лисиця) вибрала відповідне. Окрім приємностей від спілкування, із цих зустрічей я виніс безцінне для науковця — основні знання щодо стилістичного компонування та мовного оформлення тексту. Звісно, відразу цього я не навчився, але секрети правильного написання наукового тексту я від Галини Петрівни все ж виніс. Як то, на противагу вимогам Василя Михайловича писати «сухіше», спокійніше, фактографічніше, Галина Петрівна все це перекреслювала доводом: «Васенька, пиши так, щоб це було цікаво читати не лише науковцям, але й іншим людям!». На деяких аркушах «червоних» виправлень, переписів, уточнень було більше, ніж авторського тексту. Найбільш «по-дебільному» (за Добкіним) написані тексти, вона залишала, так би мовити, для особистого, домашнього опрацювання. І вже при наступній зустрічі я у захваті констатував, як все ж можна перекомпонувати текст, аби він виглядав пристойно. Я завжди із вдячністю буду згадувати це!

«Хвіст виляє собакою», або про те, як текст «веде» свого дослідника

Зважаючи на важливість впливу Галини Петрівни на формування моєї «мовної культури», дозволю невелике конкретизування. Отже, як я згадував вище, Рубльов, Герасимова й Даниленки були першими жертвами моїх текстологічних знущань над українською мовою. Окрім елементарного незнання українського правопису, я зіткнувся і з іншою проблемою при написанні дисертації. Нагадаю, що її тема була пов'язана з висвітленням громадсько-політичної, наукової та державної діяльності Олександра Лотоцького. Відповідно, я мав ознайомитися з десятками текстів (в тому числі і з листуванням), які були опубліковані у 1930–1950-х роках переважно українськими науковцями та політичними діячами на еміграції. Їх мовне оформлення було досить специфічним (так звана «діаспорна мова», — як колись на засіданні відділу їй дав означення Віктор Даниленко). Основним же джерелом вивчення життєдіяльності Олександра Лотоцького були його кількатомні спогади «Сторінки минулого», звісно, написані таким же застарілим стилем.

Так от, начитавшись цих текстів, я і сам, при компонуванні словосполучень чи цілих речень, почав писати цим діалектом. На це Галина Петрівна лише сумно хитала головою і трагічно промовляла: «Васенька, так же нельзя!». І самотужки переписувала ці текстові перли літературною, сучасною, українською мовою.

Окрім демонстрації суто правописної неграмотності, я грішив ще й безмірним прямим цитуванням. Мені здавалося, що той чи інший автор

так бездоганно передає потрібну мені думку, що її потрібно лише взяти в лапки і передати без змін. Так, такий метод припустимий при передачі невеликих, але ємких змістом висновків, тверджень, міркувань. Але ж я копіював цілі сторінки! І тут Галині Петрівні доводилося все це переписувати, аби зберегти думки і Лотоцького, і Швидкого...

Ці дослідницькі гулі стали для мене добрим уроком, який мені стає в пригоді і зараз. З 1999 року я упорядковую збірник наукових праць «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика», який видається нашим відділом. Читаючи тексти колег, я відразу діагностую «хворобу» «виляння тексту своїм дослідником». Так, на одному із засідань відділу я не стримався і сказав зопалу, що просто не потрібно бути в архіві, аби відчувати текстовий дух від архівних справ у статтях деяких колег. Зокрема, свого часу, діставалося Олегу Рабенчуку, який частенько скрупульозно переписував справи, і без змін знайомив читача з усіма особливостями архівного тексту. Йому ще б додати авторських висновків... Ну, Бог з ним, не склалося. Він, мабуть, вже тоді готувався переміститися до Китаю (зараз таки там), заганняючи себе (за Подерв'янським) у дзен. Некритичне ставлення до джерельного матеріалу при його текстовій передачі завжди спонукає мене до зауважень недосвідченим колегам. А разом з тим і раз по раз, нагадує часи, коли так само Галина Петрівна вичитувала мене за незнання таких елементарних, але базових правил роботи з архівними матеріалами. Дякую, Вам, учителько...

Повертаюся до споминів... Врешті, увесь, за двісті сторінковий текст було відредаговано (він таки згодом увесь знадобився для друку запланованої у майбутньому індивідуальної монографії), а його ваківських 160 сторінок подано до захисту.

На жаль, маю оповісти про, хоча і короткий, але найбільш драматичний відтинок наших відносин. Отже, і самий захист відбувся успішно (усі «білі» шари), ну, і, звісно, скромне застілля. Людині, яка уперше потрапила б на таких захід здалося, що це звичайна корпоративна випиванка. Але у стінах нашого інституту вона проходить за чітким регламентом. Тамадує, як правило, науковий керівник дисертанта. Розпочинає тостування також він, ну, а далі, перший опонент, другий опонент. Ось після цих трьох чарок і має виступати винуватець застілля. Для більшості дисертантів цей ритуал проходить як сон, бо саме тут розпочинається (довгий чи ні, залежно від психіки постраждалого) період так званого наукового посттравму.

Адже дисертація готується багато років, змінюється режим життя й роботи як постраждалого, так і всього його сімейного оточення. Наприклад, у мене на це пішло 10 (!) років життя. Розпочалося це восени 1991 року, коли академік Омелян Йосипович Пріцак запропонував мені

розробити незвичну як на той час тему. Саме тоді він закінчував підготовку своєї невеликої, але віхової для подальшого розвитку української історичної науки статті про історіософію Михайла Грушевського. Тому і мені визначив вивчати саме історіософський контекст у громадсько-політичній, науковій та державницькій роботі Олександра Лотоцького. Його можна зрозуміти: як історик зі світовим ім'ям, саме такими новаторськими (але все ж непідйомними як для кандидатської) темами, він намагався розширити наукові горизонти вітчизняної науки, хоча б наблизити її до європейських тематичних розробок. Але коли за відведених 5 років заочної аспірантури я так і не спромігся дописати дисертацію, а він очолив Інститут сходознавства НАН України і поринув в організаційні будні, мене «підібрав» його приятель, директор Інститут української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Павло Степанович Сохань і призначив новим керівником Василя Даниленка. Але, навіть при нечастих зустрічах, Прицак завжди цікавився темпами просування моєї наукової праці, — все ж я був його першим аспірантом в Україні! А ще довелося певний час облаштовувати побут академіка у його квартирі в «будинку Богомольця» на Печерську (то цікава, але інша історія).

Так оці усі спомини наукової і навколо наукової мороки, хвилювання (чарка не п'ється, бутерброд не лізе...) і застали мене за четвертим, обов'язковим тостом по обіді 31 березня 2001 року. Кому дякував — не пам'ятаю, але точно ні словом не згадав про Галину Петрівну. Бо коли доковтував свій тост, мені цим дорікнула моя дружина Маша. Стан афекту не дозволив мені до кінця зрозуміти ту образу, яку я спричинив Галині Петрівні. Скільки місяців страждань над текстом, і така дяка! В кінці застілля, пам'ятаю, я вибачився, але Галина Петрівна поспішно покинула його із словами: «Дорога, Васенька, ложка к обеду...». Глибину тієї образи я відчув, коли опісля, як завжди люб'язно привітався з Галиною Петрівною — і ніякої відповіді, цілковите ігнорування. Мене ще було покарано й неотриманням бібліографічних карток з нових книжкових надходжень ЦНБ. От тоді до мене усе «дійшло» і я щиро засмутився. Лише одна глупа ситуація — і все зруйнувалося. Мені справді було дуже прикро, і я також не наполягав на контактах. Але це б була не Галина Петрівна, аби вона була пересічною жінкою. Вона піднялася над ситуацією, над моєю недолугістю, і через якийсь час я відчув — крига скресла, коли якимось на моєму столі я побачив таку звичну течку з каліграфічним почерком... Надалі вже нічого не затьмарювало наших стосунків, але урок для мене був колосальним! Тому навіть тут, у цих споминах, я хочу ще раз вибачитися перед Вами, Галино Петрівно...

Навіть коли вона формально пішла на пенсію, усі ми жодного разу не відчули, що Галина Петрівна пішла від нас. Навпаки, наданий державою

час для дозвілля вона якнайплідніше використовує задля нас: картки (зокрема, і найцінніші — виписки з малотиражних регіональних наукових збірників), вирізки, консультації і навіть спільні рідкісні застілля — усе це пов'язано з нею.

Для мене вона завжди буде невід'ємною частиною нашого дружного колективу (принаймні, я завжди, при плануванні чергової корпоративної пиятики запитую дівчат, чи не забули запросити Галину Петрівну), окрім карток з новою інформацією, особисто я чекаю ще й смачних фруктових настоянок...

Многія лета!